

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De expat en de stad. Den Haag en Jakarta, 1945-2015

Smit, A.X.

Citation

Smit, A. X. (2018, January 25). *De expat en de stad. Den Haag en Jakarta, 1945-2015*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/61140>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/61140>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The following handle holds various files of this Leiden University dissertation:
<http://hdl.handle.net/1887/61140>

Author: Smit, A.X.

Title: De expat en de stad. Den Haag en Jakarta, 1945-2015

Issue Date: 2018-01-25

DE EXPAT EN DE STAD

**Den Haag en Jakarta,
1945-2015**

Aniek X. Smit

Foto voorzijde: de zoon van een Amerikaanse olie-ingenieur poseert voor hun auto in een Haagse winkelstraat. De auto werd beschikbaar gesteld door werkgever Aramco, Den Haag 1959 (privécollectie C.D.).

De expat en de stad. Den Haag en Jakarta, 1945-2015

Proefschrift

ter verkrijging van

de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden,

op gezag van Rector Magnificus prof.mr. C.J.J.M. Stolker,

volgens besluit van het College voor Promoties

te verdedigen op donderdag 25 januari 2018

klokke 13.45 uur

door

Aniek Xanthe Smit

geboren te Arnhem

in 1986

Promotores:

Prof.dr. Leo Lucassen

Prof.dr. Wim Willems (Campus Den Haag)

Prof.dr. Henk Schulte Nordholt (KITLV)

Promotiecommissie:

Dr. Irial Glynn

Prof.dr. Manon van der Heijden

Prof.dr. Remco Raben (Universiteit van Amsterdam)

Prof.dr. Anne Winter (Vrije Universiteit Brussel)

Inhoudsopgave

Lijst van kaarten, tabellen en figuren	
Lijst met afkortingen	
1. Inleiding	7
2. Den Haag en Jakarta vergeleken	39
Deel I Den Haag	
3. Feeling at Home in The Hague: expats en internationaal beleid in Den Haag sinds de jaren vijftig	75
4. Voorbereid op het wereldburgerschap: expatkinderen en internationaal onderwijs in Den Haag sinds de jaren vijftig	133
Deel II Jakarta	
5. Living Comfortably in Jakarta: expats en de internationale infrastructuur in Jakarta sinds de jaren vijftig	193
6. Het Vliegende Hollander syndroom: Nederlandse expatkinderen en internationaal onderwijs in Jakarta sinds de jaren vijftig	283
7. Conclusie	339
Geraadpleegde bronnen	355
Literatuurlijst	361
Overzicht geïnterviewden	391
Bijlagen	i
English summary	lxxiii
Dankwoord	lxxxi
Curriculum Vitae	lxxxiii

Inhoudsopgave (uitgebreid)

Lijst van kaarten, tabellen en figuren

Lijst met afkortingen

1. Inleiding	7
<i>Mijn expat-jeugdviendjes</i>	1
Op zoek naar de expat	9
De expat als historische en hedendaagse categorie	10
Expats in de wetenschappelijke literatuur	18
<i>Expats als migranten</i>	19
<i>Expats als bewoners</i>	22
<i>Expats als werknemers</i>	27
De meerwaarde van de vergelijking tussen Den Haag en Jakarta	32
Vraagstelling en onderzoeksopzet	34
2. Den Haag en Jakarta vergeleken	39
Wie zijn de expats?	44
<i>Diplomaten, managers, deskundigen en hun gezinsleden</i>	46
<i>Een Ghanese professor en een oud-koloniaal</i>	51
Wat weten we al?	54
<i>Den Haag</i>	55
<i>Jakarta</i>	57
Bronnen en werkwijze	61
Wat met het Indonesische perspectief en de niet-westerse expats?	62
De structuur van dit boek	64
Deel I Den Haag	
3. Feeling at Home in The Hague: expats en internationaal beleid in Den Haag sinds de jaren vijftig	75
<i>Borrelen met de burgemeester</i>	69
Expatsclubs in Den Haag	77
Lezingenserie <i>The Country We Live In</i> als vroege city-marketing, 1955-1977	84
<i>Transnationale banden en de ondernemende stad</i>	91
<i>Meer dan 'casual sightseeing'</i>	94
<i>Expats aan het woord</i>	97
<i>'No tiptoeing through the tulips: het leven buiten de expat-bubble</i>	101
Een internationaal beleid om Den Haag 'op de kaart' te zetten, 1978-2008	105
<i>Van politieke ambities naar een economisch argument</i>	107

<i>Het IWC en de internationale stedenstrijd</i>	110
<i>ACCESS naar Amerikaans model</i>	114
<i>Kritiek op het rode-loper-beleid</i>	118
Conclusie	122

4. Voorbereid op het wereldburgerschap: expatkinderen en internationaal onderwijs in Den Haag sinds de jaren vijftig	133
<i>Alumni Googelen met de schoolarchivaris</i>	129
Buitenlandse scholen in Den Haag	135
Stichting Internationale Scholen in Den Haag, 1952-1965	140
<i>Klein Babylon aan de Parkweg</i>	147
<i>Het beste nog niet goed genoeg</i>	151
<i>Een beschaafd gastvolk</i>	153
<i>'Meeting the Dutchies': individuele schoolkeuze</i>	156
Het nieuwbouwproject 'at the mercy of The Hague', 1966-1989	159
<i>A wild operation</i>	164
<i>Grenzen aan de gastvrijheid</i>	168
<i>A friendly neighbor came to help</i>	172
<i>'My life in The Hague': expatkinderen over Den Haag</i>	175
Conclusie	178

Deel II Jakarta

5. Living Comfortably in Jakarta: expats en de internationale infrastructuur in Jakarta sinds de jaren vijftig	195
<i>Kletsen met kok Radna</i>	189
Expatclubs in Jakarta, 1950-heden	196
Handboeken voor expats in een postkoloniaal Indonesië, 1950-heden	205
<i>Standaardisering en homogenisering</i>	211
<i>Wegwijs in een wereldstad</i>	214
<i>Een nieuw contact met de kokki?</i>	220
<i>'Life with the Dutch touch': handboeken voor expats in Den Haag</i>	224
Concentraties van expats en dienstverleners in 'kampung bule'	
Kemang, 1970-heden	228
<i>Suburbanisatie en enclavevorming</i>	234
<i>Van koloniale villa's naar Amerikaanse buitenwijken?</i>	238
<i>Werkgevers als bewakers van de levensstandaard</i>	241
<i>Sociale netwerken en instituties als bewakers van de levensstijl</i>	242
<i>Klagende expats en postkoloniale nostalgie</i>	244
<i>De Haagse compound: ruimtelijke concentraties van expats in Den Haag</i>	248

Conclusie	253
6. Het Vliegende Hollander syndroom: Nederlandse expatkinderen en internationaal onderwijs in Jakarta sinds de jaren vijftig	283
<i>Tandenborstels uitdelen met de NIS-moeders</i>	279
Internationaal onderwijs in Jakarta	285
De Nederlandse Internationale School (NIS) in Jakarta, 1965-1969	290
<i>De Nederlandse kindertjes van juffrouw Leiwakabessy</i>	294
<i>De aansluiting op het Nederlandse onderwijs</i>	297
<i>Gelijke monniken, gelijke kappen?</i>	299
<i>‘Dit hebben ze voor de rest van hun leven meegepikt’: individuele schoolkeuze</i>	303
Een noodkreet van de ‘Nederlandse culturele minderheid in den vreemde’, 1970-2015	306
<i>Een algemeen Nederlands belang</i>	308
<i>Een wispelturig ‘gastland’</i>	312
<i>De stichting NOB...</i>	317
<i>...en het lot van het expatkind</i>	319
<i>‘Leven in twee werelden’: expatkinderen over Jakarta</i>	323
Conclusie	326
7. Conclusie	339
<i>Mijn generatie en expats die overal ter wereld thuis zijn</i>	335
Expats in Den Haag en Jakarta: historische ontwikkelingen	339
<i>Een nieuwe generatie expats</i>	339
<i>De institutionalisering van Expatria</i>	341
<i>Den Haag en Jakarta als proeftuin</i>	344
<i>Het einde van de expat</i>	347
De expat en de stad: theoretische implicaties	348
<i>Expats als migranten</i>	348
<i>Werkgevers als overheid</i>	350
<i>De ene stad is de andere niet</i>	351
<i>Expats als pioniers</i>	352
Geraadpleegde bronnen	355
Literatuurlijst	361
Overzicht geïnterviewden	391

English summary
Dankwoord
Curriculum Vitae

lxxiii
lxxxi
lxxxiii

Lijst met kaarten, tabellen en figuren

Plattegronden internationale scholen Den Haag	183
Plattegronden residentiële patronen expats Jakarta	259
Plattegronden residentiële patronen expats Den Haag	269
Plattegronden internationale scholen Jakarta	331
Figuur 1.1. Expats in het wetenschappelijke onderzoek	iii
Figuur 1.2. Aantal hits met de zoektermen 'expatriate' en 'brain drain' in Nederlandse kranten	iv
Figuur 1.3. Aantal hits met de zoektermen 'expat' en 'bule' in de Engelstalige krant <i>The Jakarta Post</i>	v
Figuur 2.1. Den Haag en Jakarta in cijfers	ix
Figuur 2.2. Aantallen buitenlanders in Den Haag naar herkomstland, 1950-2000	x
Figuur 2.3. Aantallen buitenlanders in Jakarta naar nationaliteit, 1961-2009	x
Figuur 2.4. Aantal buitenlanders Jakarta, 1960-2010	xi
Figuur 2.5. Samenstelling van de buitenlandse gemeenschap in Jakarta, 1970-1980	xi
Figuur 2.6. Buitenlandse arbeidskrachten naar bedrijfsklasse en nationaliteit in Den Haag, 1968	xii
Figuur 2.7. Sectoren waarin expats in Jakarta werkten volgens de PWC-enquêtes van 1978, 1983 en 1994	xiii
Figuur 2.8. Aantal deelnemers aan de cursussen van het ISS per werelddeel, 1952-1980	xiv
Figuur 2.9. De buitenlandse 'studenten' van het ISS uitgesplitst naar beroep, 1964	xiv
Figuur 2.10. De buitenlandse gastdocenten van het ISS uitgesplitst naar werelddeel en beroep, 1952-1962	xv
Figuur 2.11. Overzicht bronmateriaal	xvii
Figuur 3.1. Ledenaantallen internationale clubs Den Haag, 1950-2009	xxii
Figuur 3.2. Ledenaantallen internationale vrouwenclubs Den Haag, 1950-2009	xxii
Figuur 4.1. Aantal leerlingen Stichting Internationale Scholen Den Haag per afdeling, 1955-2011	xxix
Figuur 4.2. Schoolgeld per jaar per afdeling, 1965, 1977, 1988, 2015 (in Nederlandse guldens, m.u.v. 2015)	xxx
Figuur 4.3. Subsidies van het ministerie van Onderwijs aan de Stichting Internationale Scholen Den Haag, 1962-1984	xxxii
Figuur 4.4. Subsidies van het ministerie van Onderwijs aan kinderen van ESTEC-personeel, 1963-1975	xxxiii
Figuur 5.1. Handboeken voor expats in Jakarta naar type uitgever, 1955-2009	xliii
Figuur 5.2. Populaire woonwijken onder expats in Jakarta volgens de PWC-enquete, 1973-1978, 1983, 1994	xliv

Figuur 6.1. Aantal leerlingen Nederlandse Internationale School (NIS) Jakarta, 1962-2015	lvi
Figuur 6.2. Aantal leerlingen NIS, JIS, en DISJ, 1972-1976	lvii
Figuur 6.3. Samenstelling leerlingenbestand NIS naar werkgever ouders, 1970-1975	lviii
Figuur 6.4. Aantal leerlingen NIS per werkgever, 1970	lix
Figuur 6.5. Aantal leerlingen NIS per werkgever, 1974	lix
Figuur 6.6. Aantal leerlingen NIS per werkgever, 1991	lx
Figuur 6.7. Nederlandse overheidssubsidies aan de NIS, 1971-1974	lix
Figuur 6.8. Schoolgeld per jaar NIS, JIS en DISJ, 1970, 1980, 1997	lxii
Figuur 6.9. Achtergrond vertrekkende leerlingen NIS, 1989-2006	lxiii
Figuur 7.1. De verschillende generaties van expats	lxxi
Figuur 7.2. Typologie van organisatie-migranten (Lucassen & Smit, 2015)	lxxi

Lijst met afkortingen

ABN	Algemene Bank Nederland (sinds 1990 gefuseerd met de AMRO bank tot ABN AMRO)
ACC	American Community Council (Den Haag)
ACCESS	Administrative Committee to Coordinate English Speaking Services (Den Haag)
AEFE	Agence pour l'enseignement français à l'étranger
AERA	American Embassy Recreation Association (Jakarta)
AMCHAM	American Chamber of Commerce in the Netherlands
ANRI	Arsip Nasional Republik Indonesia
ASH	American School of The Hague
AWA	American Women's Association (Jakarta)
AWC	American Women's Club (Den Haag)
BD	Buitenlandse Dienst
BIPM	Bataafse Internationale Petroleum Maatschappij
BUZA	Buitenlandse Zaken
BWA	British Women's Association (Jakarta)
BWC	British Women's Club (Den Haag)
BSD	Bumi Serpong Damai (Jakarta)
BSN	British School in the Netherlands
BIS	British International School (Jakarta)
CRM	Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk
DISH	Deutsche Internationale Schule Den Haag
DSJ	Deutsche Schule Jakarta
DNC	De Nederlandse Club
DAS	Daily Subsistence Allowance (dagvergoeding)
D(I)TH	Dienst (Internationale) Technische Hulp
EAC	Expatriate Archive Centre (Den Haag)
EGKS	Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal
EPO	European Patent Office (Europees Octrooibureau)
ESTEC	European Space Research and Technology Centre
FAO	Food and Agricultural Organization
FDI	Foreign Direct Investment
HGA	Haags Gemeente Archief
IB	International Baccalaureate
ICC	Intercultural Communication
ICC	International Criminal Court (Den Haag)
IG(V)O	Internationaal Georiënteerd (Voortgezet) Onderwijs
ISCI	International Sports Club of Indonesia
ISS	International Institute of Social Studies

IHRM	International Human Resource Management
IHS	Indonesian Heritage Society (Jakarta)
IIB	Institut International des Brevets (International Patent Office)
IPC	International Primary Curriculum
IPC	Indonesian Petroleum Club (Jakarta)
ISC	International School Consultancy Group
ISH	International School of The Hague
IWC	International Women's Contact (Den Haag)
JES	Joint Embassy School (Jakarta)
JIS	Jakarta International School
KIT	Koninklijk Instituut voor de Tropen
KITLV	Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde
KLM	Koninklijke Luchtvaart Maatschappij
MAAG	Military Assistance Advisory Group
NGO	non-gouvernementele organisatie
NIS	Nederlandse Internationale School (Jakarta)
NOIB	Nederlands Opleidingsinstituut voor het Buitenland (Neyenrode Business University)
OETC	Onderwijs in de Eigen Taal en Cultuur
OPCW	Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons
O&W	Onderwijs en Wetenschap (later het ministerie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen)
PNRI	Pepustakaan Nasional Republik Indonesia (Nationale Bibliotheek Indonesië)
PTA	Parent and Teacher Association
PWC	Petroleum Wives' Club (Den Haag)
PWC	Price Waterhouse & co
RT	Rukun Tetangga (wijkhoofd)
SHAPE	Supreme Headquarters Allied Powers Europe Technical Centre
SNO	Stichting Nederlands Onderwijs Indonesië
SNOB	Stichting Nederlands Onderwijs in het Buitenland
SNV	Stichting Nederlandse Vrijwilligers
TCK	Third Culture Kids
THIC	The Hague International Centre
THIMUN	The Hague International Model United Nations
UFE	Union des Francais de l'Etranger
VN	Verenigde Naties
WIC	Women's International Club (Jakarta)